

Oude beroepen in en rond Oud Ade

4. De lapjeskoopman

Als er één beroep is uitgestorven in onze contreien is het wel dat van lapjeskoopman. Ik praat met Mien Opdam-van der Fits (91) en haar broer Gé (82) over het beroep van hun vader Gerrit van der Fits (1893-1985). Maar we zijn het meteen oneens over wat de juiste naam was van dat beroep. 'Lapjeskoopman' was een woord dat nooit werd gebruikt. Mien denkt dat het 'de man met de pak' was; Gé houdt het op 'de man met de koffer'. Ik vraag wat hun vader zelf zei over zijn beroep. Mien: "Hij zei altijd 'Ik kom met de pak'." In de Veer werd zo iemand 'lapjesman' genoemd, of 'marskramer'. Officieel was hun vader manufacturier; zo stond hij ingeschreven bij de Kamer van Koophandel, meldt Gé nog. Toch zet ik 'lapjeskoopman' boven dit verhaaltje, want dat is de term die algemeen gebezigd wordt voor de kooplieden die tussen grofweg 1850 en 1950 met textiel langs de huizen trokken, vooral in het oosten van ons land. Sommigen waren de voorlopers van latere grote warenhuizen zoals C&A, Vroom & Dreesman, Lampe en Voss.

Gerrit van der Fits

Maar in Oud Ade en omliggende dorpen hadden we tot omstreeks 1950 ook rondtrekkende verkopers van textiel. Een van hen was Gerrit van der Fits, of zoals ze in Oud Ade zeggen, Gerrit Fits. Hij had een transportfiets met daarop vastgebonden een grote koffer vol stoffen en kleding. Zowel Mien als Gé hebben heldere herinneringen aan het werk waarmee hun vader de kost moest verdienen voor een gezin van 11 kinderen. Hun vader was eerst boerenknecht geweest ('daggelder', dat wil zeggen dat hij niet bij de boer inwoonde). Het was geen vetpot, maar "de boeren hadden het tijdens de crisis van de jaren dertig ook niet breed." Hij woonde met zijn gezin in een klein huisje in De Zevenhuizen. Rond 1930 besloot hij iets anders te proberen: textiel verkopen, dat was waarschijnlijk na de geboorte van zijn tweede kind. Eigen baas zijn, dat zat in de genen van de familie, zegt Gé. Maar hun vader bleef allerlei karweien die hij aangeboden kreeg aannemen want geld was hard nodig. Als 's morgens om 5 uur Cor Verlaan op zijn raam klopte of hij kon komen melken omdat iemand ziek was, stond vader Fits meteen klaar. Om 8 uur, vóór het begin van de dag, had hij dan al een mooi bedragje (35 cent) verdiend. Ook in de hooitijd werd hij vaak gevraagd te helpen. Hij was ook verzekeringsagent van 'De Onderlinge' en later van 'Nezivo' wat onder meer inhield dat hij bij de leden contributie ophaalde en nieuwe klanten moest winnen. Dat hij na de oorlog voorzitter werd van de voetbalvereniging VVOA leverde hem geen geld op maar het toonde wel dat hij een gerespecteerde dorpsgenoot was.

Mien legt uit hoe zuinig ze moesten leven: "Als klein meisje kreeg ik bijvoorbeeld – je zult het niet geloven – voor Sinterklaas een roze knot wol uit de koffer van mijn vader. Daar mocht ik dan zelf iets van breien, een borstrok bijvoorbeeld. Ik geloofde in Sinterklaas en wist natuurlijk niet waar die knot wol vandaan kwam."

De 'Ouwe Fits' (soms werd hij ook Fiks genoemd, onduidelijk waarom) kon goed praten. "Grote verhalen," zegt Mien. Als hij zijn koffer opende bij mensen thuis, pakte hij een lap of kledingstuk en zei dan: "Kijk eens, mevrouwetje wat een prachtige lap..." en begon zijn waren aan te prijzen. Hij koos bij voorkeur een tijdstip van de dag waarop de dochters aanwezig waren en probeerde ook hen te verleiden zijn mooie producten te kopen. Hij kende zijn klanten en wist waar ze van hielden. Hij kende ook de maten van hun diverse lichaamsdelen en bracht hemden, onderbroeken en sokken mee die precies pasten. Op vrijdagen, als de jongelui hun loon hadden ontvangen, stond hij met zijn koffer voor de deur. De een kocht twee slopen, de ander een mooie stof voor een rok, enzovoort. Die meiden stonden soms op het punt van trouwen en kochten spullen die ze straks nodig zouden hebben. Maar de moeder des huizes was natuurlijk de belangrijkste klant. In de grote gezinnen van toen was er altijd weer behoefte aan bepaalde dingen. Hij wist bijvoorbeeld dat een van de jongens

een overhemd nodig had. Als hij dan 's morgens zijn koffer vulde deed hij er zes overhemden bij, maat 45. En hetzelfde gold voor sokken, onderbroeken of stopwol. Vaak kwamen ook de burens om te kijken of er iets van hun gading bij was.

Ik vraag Mien en Gé, waarom de mensen bij hun vader bleven kopen als een paar kilometer verderop de stad was met zijn warenhuizen en winkels waar de textiel-artikelen goedkoper waren. Gé roept luid: "De gunfactor! Dat is het hele leven!" Zijn klanten gunden hem de verkoop van zijn spullen. Zij kenden hem goed en hij hen. Zijn komst was vaak een klein feestje vol gezelligheid. Een sterke klantenbinding, zou je kunnen zeggen. Bovendien ging men niet zo gemakkelijk naar de stad. Openbaar vervoer was er wel (de Maarse en Kroon bus), maar daar werd toch niet veel gebruik van gemaakt. Eigen vervoer was er niet, behalve de brik waarmee de boer elke week kaas naar de markt bracht en de vrouw moest thuis zijn in het huishouden. Maar de 'gunfactor' lijkt toch de belangrijkste verklaring. De man met de koffer wist zijn klanten aan zich te binden met zijn attente strategie en zijn opgewekte humeur. Bij hem kon je ook op de pof kopen maar als de kinderbijslag binnenkwam was Fits er als de kippen bij om af te rekenen. In de oorlogsjaren werd er veel aan ruilhandel gedaan, bijvoorbeeld een zak tarwe voor een overhemd.

Hij trok met zijn koffer niet alleen door Oud Ade, maar ook naar de Rip, Nieuwe Wetering, Hoogmade, de Kaag en zelfs Kaagdorp. Hij had ook klanten in Voorhout. In de Veens kwam hij niet; daar waren weer andere textielverkopers.

Volgens mijn informanten naaiden de kopers bijna altijd zelf de kleding van de stoffen die ze kochten. Iedere huisvrouw kon naaien, verzekeren ze. Over naaisters en huisvrouwen komen we later te spreken in deze serie van oude beroepen.

Mien heeft nog levendige herinneringen aan diverse bezoeken aan Kaagdorp als haar vader met de boot naar het eiland roeide om de bestelde waren daar af te leveren. Zij en haar zusjes (toen een jaar of tien) mochten dan soms mee. Het was voor hen een uitje en terwijl hun vader zijn klanten bezocht, gingen zij in het winkeltje van Loogman voor een paar centen iets lekker kopen of kregen van iemand een handje snoep. Het varen alleen al was een feest. Soms, als hij bijvoorbeeld een verkeerde maat had meegenomen, werd een dag later alsnog het artikel in de juiste maat door een van de kinderen per fiets bezorgd.

Theodor en Koos Ludlage

Gerrit Fits was niet de enige lapjeskoopman in de buurt. In Oud Ade had je Jan van der Wereld met zijn winkeltje en kapperszaak bij de brug. Van der Wereld reisde ook rond met een koffer vol textiel, maar niet fulltime, want hij was ook aan zijn winkel gebonden. Op de Rip had je ook een rondtrekkende lapjesverkoper, Koos Ludlage (1898-1989). Koos was de zoon van Johann Theodor Ludlage (roepnaam Theodor). Theodor (1872-1958) was afkomstig uit een boerenfamilie in de buurt van Cloppenburg, in Duitsland, ongeveer 50 km over de grens ter hoogte van Emmen. Het is een streek waar veel lapjeskooplieden en zogenoemde 'hannekemaaiers' vandaan kwamen om hun geluk in Nederland te beproeven. Zo ook Theodor. Volgens Theo Ludlage, kleinzoon van Theodor, waren daar waarschijnlijk twee redenen voor: ongunstige financiële vooruitzichten in Duitsland, vooral voor een boerenzoon die zelf geen boer kon worden en het ontlopen van militaire dienst.

De meeste Duitse textielverkopers verkochten hun waren in het noordoosten van Nederland maar Theodor kwam in Zuid Holland terecht waar diverse streekgenoten zich al gevestigd hadden met hun handel in textiel. Na eerst bij andere Duitse manufacturiersbedrijven gewerkt te hebben, vestigde Theodor zich in Rijpwetering. Daar ontmoette hij Klaziena van Wieringen uit Hoogmade met wie hij later trouwde. Aanvankelijk trok Theodor erop uit met een boot of hondskar. Later werd de winkel aan de Pastoor v.d. Plaatstraat belangrijker. Zijn zonen Koos en Siem werkten mee in het bedrijf van hun vader. Siem koos na enige tijd voor een andere baan maar voor Koos als oudste zoon was het

vanzelfsprekend dat hij bij zijn vader ging werken. Zijn dochter Annie vertelt me dat haar vader veel liever iets anders was gaan doen, iets met beesten. Hij hield van paarden en kon ieder paard temmen. Zijn moeder was een boerendochter en zijn vader een boerenzoon, dus “het zat een beetje in zijn genen.” Koos heeft zijn hele leven met textiel gevent. Eerst heeft hij dat in Nieuw Vennep gedaan waar zijn vader ook een winkel had. Daar heeft hij waarschijnlijk een paardenwagen tot zijn beschikking gehad. Later werd hij door zijn vader teruggeroepen naar de Rip. De zaak in Nieuw Vennep was geen succes en werd opgeheven. Volgens Gina, de oudste dochter van Koos, kwam dat door de “geloofskwestie”. Nieuw Vennep was in hoofdzaak protestants en protestanten kochten niet van katholieken; andersom evenmin. Gina herinnert zich nog hoe ze als jong meisje de protestanten uitschold met “Jullie geloven niet in God, wel aan de rand van de pispot.” Wat die pispot nu precies met het geloof te maken had, heeft ze nooit geweten, maar het rijmde mooi op ‘God’.

Koos keerde terug naar Rijpwetering en vestigde zich na enige omzwervingen ver buiten het dorp in de Veenderpolder bij de Wijde Aa. “Levend begraven,” volgens Annie; met een gezin van twaalf kinderen, zonder water of elektriciteit. Koos reed op een transportfiets, twee koffers voorop plus een dichtgeknoopte “blauwe doek” waarin overalls en werkkleding zat en achter nog twee tassen. In weer en wind erop uit. Het was “geen gloriëtijd”, de mensen hadden weinig geld en zeiden dat hij maar terug moest komen als de kinderbijslag kwam, maar dan besloten ze vaak om met dat beetje geld naar Leiden te gaan en daar textiel te kopen. Het was geen vetpot.

Koos hield ook van een borrel, dat was algemeen bekend en de verleiding was groot om onderweg het café in te duiken, zeker als het begon te regenen. Verschillende mensen in Oud Ade vertelden mij een anekdote die ongetwijfeld van Koos zelf afkomstig is. Op zekere dag reed hij voorbij het café van Jan van der Hulst en zei tegen zichzelf, “Vandaag drink ik geen borrel,” en reed door. Toen hij bij de Ripse kerk kwam, zei hij, “Koos, dat heb je goed gedaan! Je hebt een borrel verdiend” en stapte bij het volgende café alsnog af. Dochter Annie schrijft me dat haar vader ook wel Stokman genoemd werd. Toen hij eens door de politie werd aangehouden, gaf hij een valse naam op: Stockmann (de naam van een manufacturier in de Veen). Vandaar die bijnaam. Koos Ludlage was een kleurrijke figuur. “Mijn vader was een graag geziene gast in het dorp, altijd vrolijk, altijd in voor een geintje,” schrijft Annie.

Helaas zijn er noch van Theodor noch van Koos actiefoto’s te vinden, wel – heel symbolisch – een foto van Koos met een paard op weg naar de smid. Hij wou nooit op de foto, volgens Annie.

In 1957 werden winkel en bedrijf verkocht aan Jac van de Bosch die echter niet meer met textielwaren langs de deuren ging. Vlak naast de winkel van Ludlage (twee huizen verderop) was – vreemd genoeg – nog een manufacturenwinkel, van Jan Oudshoorn (‘Jan Lap’), die wel rondtrok als koopman.

Inkoop

Gerrit Fits deed aanvankelijk zijn inkopen in de winkel van Ludlage. Later betrok hij bepaalde producten vooral van manufactuurwinkels in Leiden, bijvoorbeeld een korset, damesondergoed, een step-in. Als hij de maat voor een beha moest aangeven zei hij bijvoorbeeld: “twee eitjes.” Die informatie was voldoende. Zowel bij Ludlage als in Leiden nam hij commissie op de producten die hij inkocht en rekende later af wat hij verkocht had. De winkels in Leiden waren Willem Turksma (een Joodse winkelier in de Haarlemmerstraat die in 1943 in het concentratiekamp Sobibor is vermoord), Jan van Hartevelt, en Elshof. Toen Elshof zijn zaak sloot kon Fits alle producten in de winkel voor een gunstige prijs kopen. Daar zaten veel deftige kleren bij en mooi babygoed. Dat kwam allemaal bij hem in huis. Het was een feest. Aan deze deal heeft hun vader heel veel verdiend, volgens Gé en Mien. Er was ook nog een verkoper uit Cuyk die langs kwam om bestellingen op te nemen en dan werden de bestelde artikelen later door Dobbe, de bodedienst, bezorgd bij Dirk Vermeij in de Vrouw Vennemolen die het vandaar verder bracht naar de klant.

Klanten

Fits had zijn vaste routes. Hij kwam ongeveer eens per maand bij zijn klanten langs. Regelmaat was er ook aan het begin van zijn werkweek. Zo kwam hij elke maandag ochtend steevast om half elf bij Cor van de Werf voor de koffie. Van de Werf was de noodslachter in het oude schoolgebouw tegenover de kerk.

Door zijn huwelijk met Klazien van Wieringen was Theodor Ludlage verwant aan de Van Wieringen familie in Hoogmade en via hen aan veel Van der Geesten in Oud Ade. Familieleden vormden per definitie een belangrijk deel van zijn clientèle. De Ludlages hadden zodoende al een flink aantal klanten in Oud Ade toen Gerrit Fits begon 'met de koffer'. Ludlage en Fits hadden hun eigen klanten. Zo kwam Fits bijvoorbeeld bij Leen van Dirken (van der Geest) aan het Vennemeer en Ludlage bij diens buurman Willem van der Geest die 'familie' van hem was.

Directoire

In het begin van de vorige eeuw hadden onderbroeken veelal een klep, die met een ingewikkeld systeem van banden en knopen op zijn plaats gehouden werd. In het museum van Oud Alkemade is nog zo'n 'onderlosser' te vinden in een oude schipperskist. Toen Koos Ludlage onderbroeken zonder klep ging verkopen prees hij zijn nieuwe artikel bij de dames aan als 'directoire' en declameerde daarbij het volgende rijmpje waarin hij de voordelen van het nieuwe kledingstuk beschreef: "Dit is een directoire, hij zit nooit in de war; hij heeft geen banden of knopen; je kunt hem zo van je kont af stropen." Dat Jan van der Poel zich dit gedichtje nog kan herinneren is niet zo verwonderlijk. Damesonderbroeken zijn altijd een spannend product geweest in het leven van de lapjeskoopman.

Nieuwe ontwikkeling

In 1960 is Gé bij zijn vader gaan werken en in 1963 heeft hij de zaak overgenomen. Het accent kwam geleidelijk meer op woninginrichting te liggen. Gé herinnert zich dat zijn vader in Vijfhuizen (in de buurt van Hoofddorp) zeil ging leggen bij Koos Heemskerk, een boer afkomstig van Oud Ade. Toen hij na een fietstocht van bijna 30 km in Vijfhuizen aankwam, bleek het zeil dat uit Nieuw Vennep moest komen, niet geleverd te zijn. Hij is toen met de paardenwagen van Koos Heemskerk naar Nieuw Vennep gereden om daar het zeil op te halen. Toen hij terug was in Vijfhuizen met het zeil, was de dag voorbij en kon hij weer naar huis fietsen om de volgende dag opnieuw naar Vijfhuizen af te reizen. De kunst van het zeil leggen in moeilijke hoekjes en het opmeten had hij geleerd van timmerman Arie van Haastrecht. Naderhand heeft Gé zich helemaal gericht op wooninrichting en opende een winkel op de Kolk.

Bronvermelding

Met dank aan Mien en Gé van de Fits, Annie en Gina Ludlage, en Theo van der Poel die in zijn boek "Een eeuw door de bank genomen" drie geïllustreerde pagina's aan de manufacturiers gewijd heeft (pp. 121-123). De informatie over de voorgeschiedenis van de Ludlages is afkomstig uit *Duitsers in de Gemeente Alkemade 1711-1900* van Theo Ludlage, kleinzoon van Theodor.

In *Alkmadders* maart 2001 staat een beschrijving van de Veense manufacturiers van Duitse afkomst: Benedictus Stockmann en zijn zoon Clemens, rond 1900.

Meer over Duitse verkopers en arbeiders in Nederland is te vinden in: Korn. Mulder (1971) *Hannekemaaiers en kiepkerels*. Haren: Knoop & Niemeijer.

Sjaak van der Geest

Bijlage

Hier zijn enkele foto's van de genoemde textielhandelaars maar er zijn geen foto's gevonden van hun beroepsuitoefening. Wel zijn er oude foto's van marskramers en 'kiepkerels' in het noordoosten van het land op het internet te vinden.

Gerrit van der Fits met zijn vrouw Bet op de fiets, maar zonder 'pak', wel in pak.
Bron: "Een eeuw door de bank genomen".

De winkel van Gé van der Fits: Textiel en woninginrichting, op de Kolk, ca 1970.

Het gezin van Theodor Ludlage tgv het huwelijk van zoon Joseph, in Oegstgeest, 1924. Van links naar rechts, staande: Siem, Lies, Antoon, Marie, Koos; zittend: Joseph, Vader Theodor, Johan, Moeder Clazien, Lina, en Hendrien.

Koos en Aal Ludlage op hun 60-jarige bruiloft. Na zijn pensionering heeft Koos met Aal nog 19 jaar in Oud Ade gewoond, op de Kolk.

Een verkoper van huishoudelijke artikelen op de fiets maar geen lapjeskoopman.
Bron: <https://www.remeijer.nl/ansichtkaarten/finsterwolde/verhalen/kiepkerel>

Een 'kiepkerel', wandelende Duitse verkoper van textielwaren ('kiep' betekent 'mand').
Bron: <https://www.deverhalenvangroningen.nl/alle-verhalen/kiepkerels>